

Του **Βασίλη Μηνακάκη**

Πώς πρέπει να είναι ένα κόμμα της κομμουνιστικής απελευθέρωσης στον 21ο αιώνα; Ποια τα χαρακτηριστικά, η συγκρότηση, η λειτουργία και η σχέση του με τις μάζες; Για ορισμένους, η απάντηση σε αυτό το τεράστιο -και αδύνατον να καλυφθεί στο περιοριστικό πλαίσιο ενός άρθρου- θέμα είναι δεδομένη: βρίσκεται στα κείμενα των επαναστατών που γράφτηκαν περίπου έναν αιώνα πριν. Τι κι αν έχουν αλλάξει ο καπιταλισμός, η εργατική τάξη και οι όροι της ταξικής πάλης. Τι κι αν μέσα στο ίδιο το στρατόπεδο των επαναστατών αναπτύχθηκε και τότε και στη συνέχεια μια πλούσια συζήτηση (όπως, π.χ., μεταξύ Λένιν με το *Τι να κάνουμε;* και το *Ένα βήμα μπρος και δύο πίσω* και Λούξεμπουργκ με *Τα οργανωτικά προβλήματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας*), που επιβάλλεται να αξιολογηθεί και να ενσωματωθεί δημιουργικά στις σύγχρονες αναζητήσεις.

Τι κι αν οι ίδιοι οι συγγραφείς αυτών των πολύτιμων και για τις σημερινές απόπειρες κειμένων σε άλλες φάσεις τα τροποποίησαν, κάποτε σε κρίσιμα σημεία (όπως, π.χ., ο Λένιν που λίγους μήνες μετά το *Τι να κάνουμε;* έγραφε αυτοκριτικά πως με αυτό το βιβλίο «λύγισε τη βέργα από την άλλη πλευρά»).

Απτόητοι, όσοι θεωρούν δεδομένη και εκ των προτέρων γνωστή την απάντηση στο ερώτημα του σύγχρονου κόμματος κομμουνιστικής απελευθέρωσης, μοιάζουν να κλείνουν τα μάτια σε όλες αυτές τις πλευρές. Να υποστηρίζουν πως η συζήτηση -και γιατί όχι, η διαπάλη- για το κόμμα είναι απλώς διαπάλη μεταξύ ταξικών και φιλελεύθερων, εργατών και μικροαστών, ατσαλωμένων και χάρχαλων, επαναστατών και ρεφορμιστών (κι ας έλεγε ο Λένιν, που τόσο θαύμαζε τη Ρόζα ως «αετό», αλλά και τόσο διαφωνούσε μαζί της στο οργανωτικό, πως «οι αετοί μπορεί να περπατήσουν εκεί που πατάνε οι κότες - οι κότες δεν μπορούν να πετάξουν εκεί που πετούν οι αετοί»). Ή πως η απάντηση βρίσκεται στην «απόλυτη αλήθεια»-δικαίωση έναντι των άλλων του δικού τους πολιτικοθεωρητικού ρεύματος και **οργανωτικού μοντέλου: τριτοδιεθνιστικού, τροτσκιστικού, μαοϊκού, ελευθεριακού**

κομμουνισμού, ευρωκομμουνιστικού.

Δεν συμβάλλουν αυτές οι απαντήσεις στις σύγχρονες απόπειρες συγκρότησης κόμματος της κομμουνιστικής απελευθέρωσης – για την ακρίβεια, τις αντιμάχονται. Είναι κατανοητές και σεβαστές, είναι απαντήσεις με τις οποίες επιβάλλεται να γίνει γόνιμος διάλογος και συντροφική αντιπαράθεση στην πορεία οικοδόμησης ενός τέτοιου κόμματος • όμως, αν δεν υπάρξει μια επαναστατική, εργατική, χειραφετητική υπέρβαση, τομή και επαναθεμελίωση, το «στοίχημα»-πρόκληση ενός σύγχρονου κόμματος κομμουνιστικής απελευθέρωσης –πρόκληση που έχει έρθει επιτακτικά στο προσκήνιο το τελευταίο διάστημα- δεν μπορεί να κερδηθεί.

Η εργατική δημοκρατία, σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο και τη μορφή, είναι πιο κοντά και στο ζητούμενο και στις δυνατότητες των καιρών και στο μαρξιστικό και λενινιστικό «πνεύμα» γύρω από τη μορφή της κοινωνίας και της εξουσίας μετά την επανάσταση αλλά και τη βασική αρχή συγκρότησης και λειτουργίας του κομμουνιστικού κόμματος.

Η εργατική δημοκρατία αναδεικνύεται στη βασική οργανωτική αρχή ενός σύγχρονου κόμματος κομμουνιστικής απελευθέρωσης

Ποιος καθορίζει τα χαρακτηριστικά ενός κόμματος κομμουνιστικής απελευθέρωσης; Προφανώς όχι η αυθαιρεσία ή ο ετσιθελισμός μας. Αυτός που τα καθορίζει είναι ένα διαλεκτικό πλέγμα το οποίο συναποτελούν ο σκοπός τον οποίο θέλει το κόμμα να υπηρετήσει, ο δρόμος και τα μέσα με τα οποία θα επιτύχει τον εν λόγω σκοπό και θα υπερνικήσει τους αντιπάλους του, και οι κοινωνικές δυνάμεις/τάξεις που έχουν συμφέρον να στρατευτούν σε αυτόν το σκοπό (άρα και στο κόμμα).

Ας δούμε, αρχικά, το σκοπό, που δεν μπορεί να είναι άλλος από την απελευθέρωση από κάθε μορφής καταπίεση, εκμετάλλευση, αποξένωση και εξουσία, την οικοδόμηση μιας αταξικής κοινωνίας των αυτοδιευθυνόμενων και ελεύθερα συνεταιρισμένων παραγωγών. Ο σκοπός αυτός έχει δύο διαστάσεις: μια «καταστροφική» και μια «δημιουργική». Η πρώτη αφορά την

κατάργηση των παραγόντων που συγκροτούν τα θεμέλια της αστικής κοινωνίας και έχουν την ικανότητα (όπως έδειξε η εμπειρία του «υπαρκτού») να την αναγεννούν, ακόμη κι αν μια εργατική επανάσταση στεφθεί με επιτυχία: της ιδιωτικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, της εκμετάλλευσης ξένης εργασίας, της αποξένωσης των παραγωγών από το περιεχόμενο και το στόχο της εργασίας τους, της καταπιεστικής δομής στην παραγωγή και έξω από αυτήν, των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων κ.λπ. Η δεύτερη, η «δημιουργική», αφορά τη διαμόρφωση-κατάκτηση εκείνων των στοιχείων που αντιπροσωπεύουν τις χειραφετητικές τάσεις-δυνατότητες της σύγχρονης κοινωνίας και της εργατικής πλειοψηφίας, όπως αυτές αναδύονται μέσα από τα σπλάγχνα του ίδιου του καπιταλισμού και, κυρίως, όπως θα ξεδιπλωθούν –με τρόπους και μορφές που δεν μπορούμε να προβλέψουμε- όταν θα ανατραπεί ο καπιταλισμός και η εξουσία θα περιέλθει στην εργατική τάξη και τα σύμμαχά στρώματα.

Και οι δύο αυτές πλευρές οφείλουν να είναι παρούσες, με διαλεκτική ισορροπία και αλληλεπίδραση, στα χαρακτηριστικά ενός κόμματος κομμουνιστικής απελευθέρωσης. Αλίμονο αν κανείς αρκεστεί στη μία ή στην άλλη, αν τις αντιπαράθεσει ή αν αγνοήσει ότι βηματοδότης πρέπει να είναι η δεύτερη. Είναι λογικό πριν την επανάσταση να υπερέχουν τα στοιχεία που θα εξασφαλίσουν την πραγματοποίηση και την οριστική πολιτική νίκη της επανάστασης και θα καταστήσουν το επαναστατικό «στρατόπεδο» ικανό να υπερνικήσει –με τη συγκέντρωση πυρών των επαναστατικών δυνάμεων- τα συγκεντρωμένα πυρά ενός αντιπάλου, που δεν θα παραδώσει αμαχητί την εξουσία και τα κέρδη του• και μετά από αυτήν να υπερέχουν τα δημιουργικά στοιχεία, που θα τείνουν προς την πλήρη αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων, την απελευθέρωση της δημιουργικότητας των παραγωγών, την κατάργηση κάθε μορφής εκμετάλλευσης, ταξικού, εθνικού ή φυλετικού διαχωρισμού, καταπίεσης και κρατικής εξουσίας. Είναι όμως απολύτως παράλογο να απουσιάζει το πρώτο μετεπαναστατικά (γιατί η εγχώρια αστική τάξη και οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις δεν θα αφήσουν σε χλωρό κλαρί το «βρέφος» της εργατικής εξουσίας) ή το δεύτερο προεπαναστατικά (γιατί κανένας εργάτης δεν πρόκειται να πειστεί για τους απελευθερωτικούς σκοπούς ενός κόμματος αν το βλέπει να λειτουργεί με τρόπους που αντιγράφουν μοντέλα συγκρότησης και πειθαρχίας τα οποία εκκολάπτονται στην καπιταλιστική παραγωγή).

Με αυτή την έννοια, **η εργατική δημοκρατία αναδεικνύεται στη βασική οργανωτική αρχή ενός σύγχρονου κόμματος κομμουνιστικής απελευθέρωσης** αλλά και στο κύριο κοινωνικό στάτους μετά την πλήρη νίκη της επανάστασης. Με αυτή την έννοια, επίσης, η λειτουργία και συγκρότηση του κόμματος, οι σχέσεις με τους εργαζόμενους, το πρότυπο ανθρώπου-αγωνιστή που διαμορφώνει, η ηθική και οι αξίες του είναι απολύτως αναγκαίο να προεικονίζουν την κοινωνία που ευαγγελίζεται, να αποτελούν προσομοίωσή της που θα

ακτινοβολεί στα μάτια των εργαζομένων ως ελκτικό-θελκτικό υπόδειγμα.

Αλήθεια, πόση σχέση έχει η λογική του κόμματος-μικρογραφίας της κοινωνίας που ευαγγελίζεται με τη θέση του ΚΚΕ ότι ο ανώτερος κριτής των πάντων είναι η ηγεσία-καθοδήγηση του κόμματος; Σύμφωνα με αυτή τη θέση, τα μέλη του κόμματος πρέπει να αποδέχονται –έστω με «γκρίνια»- την αποκήρυξη του Άρη, τη Βάρκιζα, τη διάλυση των κομματικών οργανώσεων, τη συγκυβέρνηση με τη ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ, γιατί η ηγεσία «ξέρει» ή –ακόμη χειρότερο- έχει το «αλάθητο». Αλίμονο, όμως, αν η πειθαρχία σε ένα κομμουνιστικό κόμμα είναι αντίγραφο εκείνης «που διδάσκεται ο εργάτης στο εργοστάσιο»• μιας πειθαρχίας που ταιριάζει «γάντι» στους αστικούς σκοπούς της αλυσίδας παραγωγής, αλλά αντιστρατεύεται τους χειραφετητικούς σκοπούς της εργατικής πάλης• μιας πειθαρχίας όπου η φιγούρα του επιστάτη-εντολοδόχου του εργοδότη αντικαθιστά τη φιγούρα του καθοδηγητή-εντολοδόχου της ηγεσίας (Πολιτικό Γραφείο) και όχι των μελών. Αλίμονο κι αν η άρνηση αυτής της γραφειοκρατικής –εν τέλει αστικής- πειθαρχίας και της ισοπεδωτικής ομοφωνίας νεκροταφείου κατέληγε σε ένα ασπόνδυλο άθροισμα εγωιστικών ατομικοτήτων ή ομαδοποιήσεων, που απλώς συνυπάρχουν αποδεχόμενες κάποιες πολύ γενικές αρχές, αλλά στην πράξη κινούνται με διαφορετικά ή και ανταγωνιστικά σχέδια-θεωρητικά πλαίσια (σε μια κατάσταση όπου, όπως δείχνει η πείρα του ευρωκομμουνισμού και του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και πολλών αναρχικών-ελευθεριακών ομάδων. καταλήγει από έναν άλλο δρόμο στην αστικού τύπου μονοπρόσωπη διεύθυνση, στην άρνηση της συλλογικότητας και στην «κλειστή»-αδιαφανή λειτουργία ομάδων που βγαίνουν στο φως μόνο για να διαφοροποιηθούν).

Η εργατική δημοκρατία, λοιπόν, σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο και τη μορφή, είναι πιο κοντά και στο ζητούμενο και στις δυνατότητες των καιρών και στο μαρξιστικό και λενινιστικό «πνεύμα» γύρω από τη μορφή της κοινωνίας και της εξουσίας μετά την επανάσταση αλλά και τη βασική αρχή συγκρότησης και λειτουργίας του κομμουνιστικού κόμματος. Στο «πνεύμα» που διαστρέφεται όταν η μετεπαναστατική κοινωνία ταυτίζεται επιλεκτικά με τη «δικτατορία του προλεταριάτου» (δηλαδή, με την «καταστροφική» έναντι της αστικής μειοψηφίας διάσταση της εργατικής εξουσίας και με έναν όρο που χρησιμοποιήθηκε ως αντίστιξη στη δικτατορία της αστικής τάξης και όχι ως το όλον και το άπαν της εργατικής εξουσίας) κι όταν, επίσης επιλεκτικά, η οργανωτική φιλοσοφία ενός κόμματος κομμουνιστικής απελευθέρωσης οριοθετείται, και στην ουσία φτωχαίνει, απ' όσα περιοριστικά περιγράφει ο όρος «δημοκρατικός συγκεντρωτισμός» – και ιδιαίτερα η διαστρεβλωμένη από πολλές πλευρές ερμηνεία του.

Στην εργατική δημοκρατία, η δημοκρατία και η πειθαρχία είναι αδιαίρετοι πόλοι και –το κυριότερο- έχουν άλλη μορφή από αυτή που γνωρίζουμε στην αστική κοινωνία. Η εργατική

δημοκρατία δεν είναι αντίγραφο ή ποσοτική ανάπτυξη της αντιπροσωπευτικής αστικής δημοκρατίας –έστω στις πιο προωθημένες εκδοχές της-, που έχει περιβληθεί με προλεταριακό ένδυμα. Κάτι τέτοιο είναι ανέφικτο και φάνηκε ξεκάθαρα όταν επιχειρήθηκε να περιβληθεί ο εγγενής δεσποτισμός του τειλορισμού με σοσιαλιστικό ένδυμα στην ΕΣΣΔ: αυτός που υπερίσχυσε ήταν η αντιδραστική καρδιά των παραγωγικών σχέσεων και όχι η έξωθεν αυτών «σοσιαλιστική» φορεσιά. Δεν είναι όμως ούτε η αποθέωση της ατομικότητας –μιας έννοιας εξίσου αστικής- στο όνομα της ελευθερίας.

Η οργανωμένη εργατική δημοκρατία έχει απελευθερωτικό περιεχόμενο και εδράζεται στην προτεραιότητα του «εμείς» έναντι του «εγώ». Είναι ποιοτικά ανώτερη από κάθε άλλη μορφή δημοκρατίας. Εμπεριέχει όλες τις κατακτημένες λαϊκές ελευθερίες, τις αμεσοδημοκρατικές εμπειρίες αλλά και τη δημιουργική ανάπτυξη και τον ποιοτικό μετασχηματισμό τους. Επιπλέον, δημιουργεί και νέες μορφές και υπερβαίνει τις αφηρημένες αστικές-φιλελεύθερες και ατομοκεντρικές πρακτικές περί δημοκρατίας.

Θεμελιακά στοιχεία της εργατικής δημοκρατίας είναι, άρα, η συλλογική συζήτηση, η ελεύθερη έκφραση άποψης, ο συντροφικός διάλογος, το ανοιχτό και δημιουργικό πνεύμα, ο σεβασμός και η συλλογική αξιολόγηση κάθε άποψης, η γόνιμη κριτική και αυτοκριτική. Και, πάνω απ' όλα, η διαμόρφωση ισχυρού θεωρητικού υπόβαθρου, η υπέρβαση των μορφών που αναπαράγουν τη διάκριση χειρωνακτικής-πνευματικής εργασίας, παραγωγών-υλοποιητών της γραμμής, η καλλιέργεια κοινών κριτηρίων και εργατικού οργανωτικού πολιτισμού.

Τα στοιχεία αυτά γίνονται εύκολα αντιληπτά ως στοιχεία της εσωκομματικής δημοκρατίας – όχι όμως ως πυρήνας της επαναστατικής πειθαρχίας. Και όμως, από αυτά πηγάζει η πειθαρχία αυτή και όχι από τις οργανωτικές διατάξεις ενός καταστατικού ή από την τυφλή υπακοή της βάσης στην ηγεσία. Γιατί η πειθαρχία στο πλαίσιο της εργατικής δημοκρατίας είναι κατά βάση αυτοπειθαρχία και καταχτιέται όταν οι κομμουνιστές «λειτουργούν» σε ένα τέτοιο περιβάλλον και όχι σε αποστειρωμένο πλαίσιο, ομοφωνίες νεκροταφείων και ακλόνητες μονολιθικότητες, ούτε σε ένα περιβάλλον που αποθεώνει το εγώ του ατόμου ή της ομάδας.

**Οι δυνατότητες της σύγχρονης εργατικής
τάξης
ΤΟ ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΟ «ΑΠ' ΕΞΩ» ΚΑΙ Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ
ΤΑΞΕΩΝ**

Πολλοί απ' αυτούς που ομνύουν στην ανάγκη κόμματος, επικαλούνται το «απ' έξω» του Λένιν στο Τι να κάνουμε; για να δικαιολογήσουν τη γραφειοκρατική αντίληψή τους για το κόμμα και τη σχέση του με τις μάζες. Μια αντίληψη που θεωρεί ότι η επαναστατική συνείδηση εισάγεται, εμβολιάζεται στην εργατική τάξη από μια εξωγενή δύναμη: το κομμουνιστικό κόμμα, το οποίο, εντέλει, αντικαθιστά και υποκαθιστά την πολιτική δράση των μαζών.

Τίποτα πιο λανθασμένο. Για πολλούς λόγους. Καταρχήν, το νόημα του «απ' έξω» που αποδίδεται στον Λένιν ανήκει στον προ του Λένιν δημιουργό της φράσης, τον Έντουαρντ Μπερνστάιν, πατέρα του μεταρρυθμισμού και του «η κίνηση είναι το παν, ο τελικός σκοπός τίποτα». Το λενινιστικό «απ' έξω», αντιθέτως, υποδηλώνει όχι έξω από την εργατική τάξη, αλλά ότι η παραγωγή της εργατικής πολιτικής και ιδεολογίας εκείνη την εποχή γινόταν από αστούς διανοούμενους. Και κυρίως ότι η εργατική αυτοσυνείδηση καταχτιέται «έξω από τον οικονομικό αγώνα, έξω από τη σφαίρα των σχέσεων των εργατών με τους εργοδότες... στον τομέα των σχέσεων όλων των τάξεων και των στρωμάτων προς το κράτος, προς την κυβέρνηση, στον τομέα των σχέσεων όλων των τάξεων».

Σήμερα, έχει αναιρεθεί το πρώτο στοιχείο αυτού του «απ' έξω»: η παραγωγή θεωρίας-πολιτικής μπορεί να είναι έργο της πιο μορφωμένης από ποτέ εργατικής τάξης, που βεβαίως αλληλεπιδρά και αξιοποιεί την επαναστατική θεωρητική παραγωγή μαρξιστών διανοουμένων. Κυρίως, όμως, έχει επισφραγιστεί η ουσία του λενινιστικού «απ' έξω»: για να κατακτηθεί από την τάξη η πολιτική συνείδηση-συγκρότηση που απαιτούν η επανάσταση και η κομμουνιστική απελευθέρωση, χρειάζεται το ταξικό ένστικτο, η αυθόρμητη εμβρυώδης ταξική αυτοσυνειδησία, οι εμπειρίες της πάλης για τις εργατικές ανάγκες να γονιμοποιηθούν με στοιχεία κοινωνικοοικονομικής ανάλυσης, φιλοσοφικής θεώρησης, ιστορικής όρασης, στρατηγικής στόχευσης – στοιχεία που εισφέρει στην κίνηση της τάξης ένα κόμμα κομμουνιστικής απελευθέρωσης. Έτσι που να χτίζεται μια γόνιμη αλληλεπίδραση, όπου «και οι παιδαγωγοί θα παιδαγωγούνται» – δεν θα παιδαγωγούν μόνο.

Κόμμα, μέτωπο, κίνημα σε αλληλεπίδραση ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΠΟΡΙΑΣ

Είναι το κομμουνιστικό κόμμα το επαναστατικό υποκείμενο ή -έστω- η πρωτοπορία της εργατικής τάξης; Αυτό πρέπει να πάρει την εξουσία; Πολλοί απαντούν καταφατικά και, μάλιστα, ισχυρίζονται ότι αυτή η άποψη πηγάζει από τον Μαρξ και τον Λένιν. Μια τέτοια άποψη, όμως, και κυρίως μια τέτοια πρακτική δεν μπορεί να ανταποκριθεί στους σύγχρονους όρους της ταξικής πάλης• υποκαθιστά αντί να αναπτύσσει την πολιτική δράση των εργατικών μαζών• και βεβαίως δεν εκφράζει -αντιθέτως, συκοφαντεί-το μαρξιστικό υπόδειγμα.

Ας ξεκινήσουμε από τα απλά. «Η απελευθέρωση των εργατών», έγραφε ο Μαρξ, «θα είναι έργο των ίδιων των εργατών ή δεν θα υπάρξει». Κι αλλού: θα είναι έργο της εργατικής τάξης που από «τάξη καθ' εαυτήν» γίνεται «τάξη δι' εαυτήν». Έδινε έτσι ένα στίγμα ότι η επανάσταση και η κομμουνιστική απελευθέρωση έχουν ως υποκείμενο την εργατική τάξη. Την τάξη, όχι το κόμμα ή την πρωτοπορία. Κι επίσης, όχι την τάξη γενικά και το κίνημά της αφηρημένα, αλλά την τάξη και το κίνημα που έχουν μετασχηματιστεί και δρουν με ανατρεπτική λογική και σε χειραφετητική κατεύθυνση. Το κρίσιμο ζήτημα, λοιπόν, είναι πώς η τάξη μετασχηματίζεται από δυνητικό σε εν ενεργεία επαναστατικό υποκείμενο και ποια η συμβολή της πρωτοπορίας σε αυτό.

Υπάρχει, βέβαια, η άποψη ότι πρωτοπορία δεν χρειάζεται - μπορεί η τάξη αυθόρμητα και με βάση τις εμπειρίες της διεκδικητικής πάλης να κατακτήσει το επίπεδο συνείδησης που απαιτεί η επαναστατική ανατροπή. Αλλά και η άποψη που θεωρεί είτε ότι κάτι τέτοιο είναι

περιττό -αρκεί η πρωτοπορία για «να γίνει η δουλειά»- είτε ότι για να φτάσει η εργατική τάξη στο εν λόγω επίπεδο συνείδησης απαιτείται απλώς να αποδεχτεί τη διαφωτιστική δουλειά του κόμματος - μια άποψη που αντιμετωπίζει την τάξη ως αντικείμενο και όχι ως υποκείμενο της επαναστατικής δράσης.

Η λύση του προβλήματος δεν βρίσκεται σε αυτές τις απόψεις, αλλά σε μια επαναστατική διαλεκτική που αντιμετωπίζει την πρωτοπορία σε όλες της τις μορφές και επίπεδα (κόμμα κομμουνιστικής απελευθέρωσης, αντικαπιταλιστικό μέτωπο, αριστερή πτέρυγα του κινήματος) όχι ως κάτι εξωγενές προς την τάξη αλλά ως προωθημένο απόσπασμα της ιστορικής κίνησης της εργατικής τάξης. Ως τμήμα που ενσαρκώνει-συγκροτεί την πιο προωθημένη έκφραση των χειραφετητικών τάσεων που ενυπάρχουν στην κοινωνική υπόσταση και συμπεριφορά της εργατικής τάξης και, από την άλλη αντεπιδρούν στην κίνησή της, επηρεάζοντας την κατεύθυνση και τη στόχευσή της. Πρόκειται για μια διαλεκτική σχέση, που δοκιμάζεται στην πορεία της ταξικής πάλης και όχι στο επίπεδο των προθέσεων ή των διακηρύξεων.

Με αυτή την έννοια, η μετατροπή της εργατικής τάξης σε τάξη «καθ' εαυτήν» απαιτεί όχι το συνδυασμό των διεκδικητικών αγώνων με την επαναστατική κατήχηση του κόμματος, αλλά την αλληλεπίδραση-συγχώνευση των ριζοσπαστικών τάσεων που ξεπηδούν από την ίδια της την πάλη με τη συνειδητή έκφραση αυτών των τάσεων, της αντικειμενικά χειραφετητικής πλευράς της τάξης με την ολοκληρωμένη και προγραμματικά διατυπωμένη έκφρασή της.

Δημοσιεύθηκε στο ΠΡΙΝ, 25.12.2015